

**UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I
REHABILITACIJU**

**U SUSRET INKLUZIJI –
DILEME U TEORIJI I PRAKSI**

*Priredio
Dobrivoje Radovanović*

Beograd, 2008.

**EDICIJA:
radovi i monografije**

„U SUSRET INKLUZIJI – DILEME U TEORIJI I PRAKSI“

Izdavač
Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju –
Izdavački centar (CIDD)

Za izdavača
Prof. dr Dobrivoje Radovanović, dekan

Urednik edicije
Prof. dr Zorica Matejić-Đuričić

Uređivački odbor
*Prof. dr Dobrivoje Radovanović, Prof. dr Dragan Rapaić,
Prof. dr Nenad Glumbić, Prof. dr Sanja Đoković, Doc. dr Vesna Vučinić,
Prof. dr Mile Vuković, Prof. dr Svetlana Slavnić*

Recenzenti
*Prof. dr Stane Košir
Doc. dr sci. Senka Sardelić*

Štampa
„Planeta print“, Beograd

Tiraž
350

ISBN 978-86-80113-71-5

**Objavljivanje ove knjige pomoglo je
Ministarstvo nauke Republike Srbije**

*Odlukom Nastavno-naučnog veća br. 3/9 od 8.3.2008. o pokretanju
Edicije: monografije i radovi.*

www.fasper.bg.ac.yu

PREDIKTORI (NE)USPEHA SLEPIH KOJI SU SE ŠKOLOVALI U SVOJOJ LOKALNOJ SREDINI

Dragana Stanimirović

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

U uvodnom delu teksta objašnjavaju se principi koji čine osnovu promene opštih shvatanja i prakse u radu sa osobama sa posebnim potrebama. Potom se govori o suštinskim karakteristikama inkluzivnog obrazovanja. Iznose se prednosti one dece koja pohađaju školu u svojoj lokalnoj sredini. Naglašava se da inkluzivno obrazovanje slepog deteta nije mesto gde se ono školuje, već način obrazovanja. Zastupa se gledište da inkluzija nije cilj, već proces.

Podaci prikupljeni u intervjuu sa 11 odraslih slepih osoba koje su se školovale u lokalnoj sredini dali su doprinos odgovorima na pitanja koji su prediktori njihovog uspeha odnosno neuspeha i da li je njihovo školovanje u skladu sa principima koji su u osnovi inkluzivne filozofije.

Ključne reči: slepo dete, školovanje u lokalnoj sredini, inkluzija

UVODNA RAZMATRANJA

PROMENA OPŠTIH SHVATANJA I PRAKSE U RADU SA OSOBAMA SA POSEBNIM POTREBAMA

Opšta shvatanja i praksa u radu sa osobama sa posebnim potrebama bitno se menjaju počev od 60-ih godina XX veka. Cocks (1998) ističe da su na te promene imali uticaj sledeći principi i teorije:

1. razvojni princip,
2. princip najmanje ograničavajuće alternative i
3. princip normalizacije i teorija valorizacije društvene uloge.

Prema razvojnom principu razvoj deteta tj. Njegovih potencijala zavisi od bogatstva njegovih iskustava. Prezaštićivanje, koje je čest obrazac ponašanja roditelja, dovodi do lišavanja, čime se usporava razvoj sposobnosti. Ako se postave niska očekivanja i postignuće će biti nisko. Dimčović (1990) zapaža da je uobičajeno da slepa deca trpe lišavanja u 3 oblasti iskustva, od kojih su samo prva nužna:

- a) vizuelnoj,
- b) senzomotornoj zbog manjka neposrednih kontakata sa okolinom i
- c) praktično-situacionoj komunikaciji sa značajnim odraslim osobama.

U obrazovanju slepog deteta je važno obezbediti uslove za razvoj potencijala. U tome može pomoći metod analize radnih zadataka nastao u okviru razvojnog principa. U obrazovanju slepog deteta to podrazumeva analizu teškoća u sticanju novih iskustava, koje nastaju usled nemogućnosti vizuelne kontrole i vizuelne imitacije, i traganje za načinima i sredstvima koja omogućavaju njihovo prevazilaženje.

Princip najmanje ograničavajuće alternative zahteva da država, da bi poštovala slobodu čoveka, za postizanje određenog cilja mora primenjivati najmanje restriktivne metode. Kiš (2004) objašnjava da se ovaj princip u obrazovanju ogleda u nastojanju da se osobe sa posebnim potrebama integrišu u redovan sistem školovanja, pri čemu se školovanju u redovnim odeljenjima daje prednost nad specijalnim odeljenjima u okviru redovnih škola, a specijalna odeljenja pri redovnim školama imaju prednost nad svim drugim oblicima obrazovanja. Autorka naglašava da ovaj princip obavezuje državu da kreira programe koji će biti prilagođeni deci sa različitim vaspitno-obrazovnim potrebama.

Princip normalizacije prvi je formulisao Bank-Mikelsen, 50-ih godina XX veka, kao omogućavanje mentalno retardiranim osobama da žive normalno, koliko god je to moguće. (Wolfensberger, 1972) Kasnije ovaj princip je prerastao u teoriju valorizacije društvene uloge i postao sastavni deo socijalno-inkluzivnog modela.

U pristupu osobama ometenim u razvoju sve je prisutniji socijalno-inkluzivni model u kome se fokus interesovanja i odgovornosti pomera sa samog oštećenja na socijalni kontekst. Ne radi se o dobro strukturiranom i teorijski utemeljenom modelu. Koncepti socijalno-inkluzivnog modela se izgrađuju pod uticajem prakse i akcionih istraživanja koji su tesno povezani. Rajović i Stanimirović (2006) ukazuju na *Polazne principe* koji se mogu smatrati koordinatama *socijalno-inkluzivnog modela*:

1. *Princip uvažavanja i osetljivosti za raznovrsnost individualnih karakteristika ljudi* koji, između ostalog, podrazumeva da niko ne sme biti diskriminisan zato što se po nekom svojstvu razlikuje od većine ljudi u svojoj socio-kulturnoj zajednici. Setimo se da su prema Konvenciji definisanoj u Salamanki 1994. redovne škole sa svojom inkluzivnom orijentacijom najefikasnije sredstvo u borbi protiv diskriminatorских stavova.

2. *Princip jednakosti u prilikama za učenje i razvoj* čiju suprotnost najbolje ilustruju reči koje je izrekao Thomas Jefferson: „Nema veće nejednakosti od jednakog tretiranja nejednakih“ (Rosebeth, 2006).

3. *Princip normalizacije* koji Wolfensberger i Thomas (1983) određuju kao korišćenje sredstava koja data kultura vrednuje da bi se obezvređenim ljudima omogućilo da žive životom koji se u toj kulturi smatra vrednim i da se vrednuje njihova društvena uloga. Shodno principu normalizacije u obrazovanju slepe i slabovide dece naglasak nije na potrebi promene pojedinca i njegovom prilagođavanju sredini, već na menjanju

tj. normalizaciji okruženja. To podrazumeva stvaranje odgovarajućeg sistema društvene podrške posebnim obrazovnim potrebama ove dece.

Brojna međunarodna dokumenta, kojih je potpisnica i naša država, garantuju pravo na kvalitetno obrazovanje za sve. Rioux (2007) nas podseća da određivanje vaspitanja i obrazovanja kao ljudskog prava ne povlači prevladavanje pretenciozne tehnologije i pedagoške teorije koje su postale standardom na osnovu kojeg se meri sposobnost dece da uče i mogućnost osoba da učestvuju u školskom sistemu.

4. *Princip uvažavanja posebnih potreba* koji podrazumeva uvažavanje univerzalnih ljudskih potreba, a posebne potrebe su posebne u smislu puteva njihovog zadovoljavanja i međukoraka ka zadovoljavanju neke od univerzalnih ljudskih potreba. Npr. Slepa osoba da bi zadovoljila svoju potrebu za saznavanjem to, kao i drugi ljudi, čini čitanjem. Međutim, ona ne čita običan, već tekst napisan Brajevim slovima i prethodno je potrebno da savlada ovu azbuku.

ŠTA JE INKLUZIVNO OBRAZOVANJE?

Turnbull (1994 prema Rajović, 2004) prvobitno definiše inkluziju kao *pohađanje škole u svom kraju zajedno sa svojim vršnjacima*. Za slepo dete to znači da ono pohađa školu u svojoj lokalnoj sredini i ide u isti razred kao njegovi videći vršnjaci. Ovo je nužno, ali ne i dovoljno da bismo njegovo obrazovanje smatrali inkluzivnim.

McDonell et al. (2002 prema Rajović, 2004) upozoravaju da je važno imati na umu da *inkluzija nije mesto već metod obrazovanja* dece sa posebnim obrazovnim potrebama, koje *ima* za cilj da se takvom detetu obezbedi najmanje restriktivno okruženje za njegov razvoj, za učenje i socijalizaciju. Ovo je jedna od bitnih distinkcija između integrisanog i inkluzivnog obrazovanja. U oba modela dete sa posebnim potrebama pohađa redovnu školu ili vrtić, ali:

- u *integrisanom* obrazovanju dete je samo fizički zajedno sa svojim vršnjacima, ono je to koje se prilagođava, a okruženje ostaje nepromenjeno i nepripremljeno, a

- u *inkluzivnom* modelu, sledstveno principu normalizacije, ne menja se dete već okruženje - program i metode rada su prilagođene mogućnostima svakog pojedinog deteta, prilagođena su nastavna sredstva, uklanjaju se arhitektonske i dr. barijere., što sve zahteva pripremu i podršku.

Suština inkluzije nije mesto gde se obrazovni proces odvija, već *system akcija*. To je čitava *filozofija škole*. Tesno je povezana sa opisanim principima socijalno-inkluzivnog pristupa osobama kojima je neophodna posebna društvena podrška.

Booth (1996 prema Vukajlović, 2004) primećuje da nema mnogo primera škola koje uključuju svu decu iz okruženja i ukazuje da je inkluzija proces povećanja participacije i smanjenja ekskluzije. Dakle, inklu-

zija nije ideal u smislu cilja kome treba težiti već je to proces. U tom smislu, *inkluzija*, danas, *predstavlja proces prilagođavanja redovnog obrazovnog sistema posebnim potrebama pojedinca*, naravno i deteta sa smetnjama u razvoju. (McDonnell et al., 2002 prema Rajović 2004) Dakle, menja se čitav školski sistem da bi se prilagodio potrebama svakog deteta. To podrazumeva planiranje za razred i mogućnost planiranja za pojedinačnog učenika. Istovremeno to treba da podrazumeva i planiranje za određene grupe dece (darovita deca, slepa deca itd.)

PREDNOSTI OBRAZOVANJA I VASPITANJA SLEPOG DETETA U REDOVNOJ ŠKOLI

Prema podacima Saveza slepih Srbije iz 2003. godine *18-oro slepih i 9-oro teže slabovidih* učenika, od ukupno 379 obuhvaćenih obrazovnim sistemom, pohađalo je redovnu osnovnu ili srednju školu. Ostali (352) pohađali su škole za učenike oštećenog vida - „Veljko Ramadanović“, „Dragan Kovačević“, „Milan Petrović“ ili posebna odeljenja pri redovnoj Medicinskoj školi. Dok jedni školovanje slepe i slabovide dece u lokalnoj sredini nazivaju inkluzijom, drugi su na stanovištu da su ta deca samo fizički sa svojim vršnjacima i, bez obzira na školski uspeh, životna perspektiva im nije ružičasta jer su prezaštićena, nesamostalna i loše socijalizovana.

Većina slepe dece kod nas se još uvek školuje u uslovima internatskog smeštaja. *Škola za učenike sa oštećenjem vida* obezbeđuje specijalne uslove rada, nastavna i očigledna sredstva koja stručnjaci, koji su na našem fakultetu obučeni upravo za rad sa ovom decom, koriste u nastavnom procesu uporedo sa adekvatnim nastavnim metodama. Jablan i Hanak (2005) naglašavaju da se u školama za učenike oštećenog vida nastava izvodi prema nastavnom planu i programu redovnih škola, a postoje i programski sadržaji za realizaciju posebnih područja: rehabilitacija i vežbanje preostalog vida, sadržaj orijentacije i kretanja u prostoru, sadržaj osposobljavanja za brigu o sebi. Dalje one pišu: „Međutim u ovakvim uslovima deca oštećenog vida najčešće su veoma rano odvojena od roditelja i izdvojena iz šire socijalne sredine u cilju permanentne i sistematične edukacije i pripreme za život, bez stalnog i neposrednog kontakta sa decom koja vide, a to znači i bez mogućnosti uzajamnih uticaja.“ (Jablan i Hanak, 2005, str. 15)

Popović (1991, str. 204) eksplicitnije navodi *prednosti školovanja slepe dece u redovnim školama*: „zajedničko učenje i rad svih učenika doprineće prevazilaženju predrasuda koje oni sa vidom imaju prema slepima. U školi sa zdravom decom, slepo dete će biti izloženo i pozitivnim i negativnim iskustvima, što će doprineti razvoju realističkog self-koncepta, što je veoma bitno za uspešno prilagođavanje slepe dece.“

Ispitujući uticaj ranog razvoja na prilagođavanje slepih Popović (1986), između ostalog, zaključuje da je *za decu koja žive u porodici koja je u stanju da im omogući normalan razvoj bolja kombinacija poro-*

dica – redovna škola, dok je za decu iz nepovoljne sredine za razvoj specijalna škola i internat korak ka poboljšanju ukupne životne situacije.

Evo i nekih karakteristika redovne škole koje Stančić (1982 prema Vukajlović, 2004) navodi kao argumente za *integraciju*:

- redovna osnovna škola je češće bolje opremljena (kabineti, laboratoriji),
- deca su manje otuđena, manje se osećaju drugačijom, manja je mogućnost etiketiranja,
- okolina redovne škole deluje pozitivnije i stimulativnije na decu sa posebnim potrebama, pogotovu na području govora, komunikacije, igre,
- u redovnoj osnovnoj školi više je mogućnosti za saradnju učitelja sa stručnim timom,
- mogućnost za postizanje višeg ranga školovanja je veća u redovnoj osnovnoj školi,
- roditelji lakše prihvataju uključenje svog deteta u redovnu osnovnu školu,
- redovne osnovne škole bliže su mestu stanovanja dece sa posebnim potrebama,
- deca sklapaju međusobno prijateljske odnose.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Konkretno slepo dete ima potrebe kao:

- svako dete,
- neka deca (da ima pomagala sa zvučnim ili Brajevim izlazom, da sazna kako se koriste i sl.) i
- nijedno drugo dete.

Planiranje promena u školstvu trebalo bi da uvaži sve ove nivoe potreba. Sa stanovišta slepog učenika važno je identifikovati potrebe koje su zajedničke za ovu ciljnu grupu, ali takođe i resurse i strategije njihovog zadovoljavanja. Ovo, naravno, ne isključuje pravljenje individualnih obrazovnih planova za svako dete u inkluzivnoj školi.

Među odraslim slepim osobama, koje su sada u radno produktivnoj dobi, mali je broj onih koji su pohađali redovnu osnovnu i/ili srednju školu. Skoro svi oni su uspešni na profesionalnom planu. Ima i primera onih koji nisu uspeali da opstanu u redovnom obrazovnom sistemu jer njihove potrebe nisu uvažavane. smatram da bi iskustva jednih i drugih mogla biti korisna u planiranju promena u školstvu koje bi omogućile zadovoljavanje potreba koje su zajedničke za slepe učenike.

CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Ovo istraživanje će dati doprinos odgovorima na pitanja:

1. Koji su prediktori neuspeha slepih koji su se školovali u svojoj lokalnoj sredini?
2. Koji su prediktori uspeha slepih koji su se školovali u svojoj lokalnoj sredini?
3. Da li je školovanje slepih u lokalnoj sredini u skladu sa principima koji su u osnovi inkluzivne filozofije?

ISPITANICI

Ispitivanjem je obuhvaćeno 11-oro ispitanika koji su stari između 30 i 57 godina. Svi su pohađali osnovnu i/ili srednju školu (gimnaziju) u mestu gde su živeli oni i njihova porodica (roditelji i braća i/ili sestre). Ukupno ih je 4-oro tokom čitavog školovanja bilo u redovnom obrazovnom sistemu i 4-oro samo u gimnaziji. Svi su bili odlični učenici, svi su stekli fakultetske diplome i zaposlili se u struci, te ih možemo smatrati uspešnim. Ostala 3 ispitanika smatramo neuspešnim – od njih su 2-je napustili školu u svom lokalnom okruženju i nastavili školovanje u školi za decu oštećenog vida, a 1 je prekinuo školovanje; 2-je su nezaposleni i svi imaju problem da prihvate sebe kao slepu osobu.

Svih 11-oro su slepi prema kriterijumima svetske zdravstvene organizacije tj. Poseduju odgovarajuću medicinsku dokumentaciju.

U pogledu stepena oštećenja vida struktura uzorka izgleda ovako:

- peta kategorija slepoće (totalna slepoća) – 5-oro
- četvrta kategorija slepoće – 2-je i
- Treća kategorija slepoće 4-oro.

Što se tiče vremena nastanka oštećenja vida struktura uzorka je sledeća:

- slepo-rođeni – 3-je
- pre polaska u školu – 5-oro i
- u toku školovanja – 3-je.

U pogledu pola bilo je 5 žena i 6 muškaraca.

PRIKUPLJANJE PODATAKA

Za prikupljanje podataka primenjen je polustrukturirani intervju. Unapred su definisana područja o kojima će se razgovarati. Kao polazna osnova poslužio je tekst Stanimirović i Joksimović (2006) u kom su autori, između ostalog, prezentovali svoja lična iskustva školovanja u redovnoj školi.

Intervjui su rađeni kod kuće ili na poslu, individualno i trajali u proseku 2 sata. Pravac intervjuja zavisio je od ličnog iskustva svakog ponaosob. Zato su podaci koji su bili u fokusu istraživanja odnosno nova

pitanja bila određena kontekstom onoga što je iskrslo tokom intervjua. Svi intervjui su snimani na audio-reproduktor.

OBRADA PODATAKA

Prikupljene podatke smo putem intenzivne kvalitativne analize sortirali u kategorije i subkategorije da bismo identifikovali učestalost pojedinih tema.

Osim frekvenci za neke od tema biće navedeni ilustrativni iskazi ili kratki rezimeji onoga što su ispitanici rekli iz studija slučaja.

REZULTATI

PREDIKTORI NEUSPEHA SLEPIH KOJI SU SE ŠKOLOVALI U SVOJOJ LOKALNOJ SREDINI

Navodimo teme koje je pomenuo bar 1 od svega 3 ispitanika koji su „ispali“ iz redovnog obrazovnog sistema:

1. Neinformisanost prosvetnih radnika 3
„Ne znaju ništa o specifičnostima razvoja slepog deteta i metodama rada.“
2. Negativni stavovi vršnjaka 3
„Jednostavno su me izbegavali...“; „Vikali su ćoravko. Onda moja majka... još gore“
3. Odsustvo prilika za učenje Brajevog pisma 3
(Primedba autora: nijedan nije opismenjen na Braju)
4. Oslobađanje delova gradiva 3
„Nisam radio fizičko, geometriju, pismene zadatke, kontrolne vežbe. Više su voleli da me nema jer nisu znali šta bi sa mnom.“
5. Neinformisanost roditelja 3
6. Nekorišćenje pomagala 3
„Nisu znali da imam pravo na reproduktor...“
7. Odsustvo truda nastavnika da prilagode nastavu da može da je prati 2
„Pisali su na tabli, koristili projektor ne obraćajući pažnju...“
8. Odsustvo pomagala i adaptiranih nastavnih sredstava 2
„Nije bilo odgovarajućih nastavnih sredstava: reljefnih karti, pribora za matematiku, modela.“
9. Lične karakteristike 2
„Bio sam preosetljiv. Stalno sam plakao.“
10. Negativni stavovi nastavnika 1
„Učiteljica je govorila da mi tu nije mesto... pred drugom decom je demonstrirala da nisam sposoban...“
11. Ličnost nastavnika 1
„Mrzelo je da živi“ (o učiteljici).

12. Podrška stručne službe 1
 „Šta vredi što me psiholog razume kad ne može da to objasni drugima. Ne može ona da se bavi mojim problemom kad ima hiljadu drugih đaka.“

PREDIKTORI USPEHA SLEPIH KOJI SU SE ŠKOLOVALI U SVOJOJ LOKALNOJ SREDINI

Slepi ispitanici koji su uspešni, ne samo u školovanju već i, u životu su bili daleko elokventniji. Pokrili su sve predviđene teme i pokrenuli neke nove. Prikazaćemo učestalost pojedinih subkategorija odgovora koji ukazuju na lične i karakteristike okruženja.

1. Pohađanje vrtića
  - Da 1
  - Ne jer ih nisu primili 2
  - Ne 5
2. Učešće u izboru škole
  - Da 5
  - (znali su da baš to hoće i bili su istrajni)
  - želja roditelja 3
  - (nisu ih pitali, ali to im je bilo prirodno)
3. Pozitivni stavovi nastavnika 8
 (Bilo je i izuzetaka, ali to su pojedinačni slučajevi. Većina ih je prihvatila od prvog momenta.)
4. Informisanost nastavnika
  - loša 3
  - sami su se informisali 4
  - imali slično iskustvo 1
5. Ličnost nastavnika
  - bilo je entuzijasta 7
  - ispoljavali empatiju i razumevanje 7
6. Trud nastavnika da prilagodi nastavu da i on/a može da je prati 8
 (Kod učenika koji je bio slabovid sedenje u prvoj klupi i posebno osvetljenje; kod ostalih glasno govorenje svega što se piše, pravljenje modela)
7. Pomagala, adaptirana nastavna sredstva i materijali na raspolaganju u školi
  - Da zahvaljujući trudu nastavnika i roditelja 6
  - samo nekih 2
8. Pomoć od kvalifikovanih osoba (škola)
  - dobijali 7
  - nisu dobijali 1
  - (Dobijali su na revers bukvar, nastavna sredstva, pomagala.)
9. Opismenjenost na Brajevom pismu 8
10. Korišćenje Brajevog pisma u školi
  - svakodnevno 6

- povremeno	2
11. Izrada pismenih i kontrolnih zadataka	8
(Objašnjavaju da su, kada su hteli da ih oslobode, oni insistirali da rade. Odmah nakon časa bi pročitali nastavniku šta su napisali i on bi ocenio.)	
12. Produženje vremena za izradu školskih zadataka	
Da	3
- nije bilo potrebe	5
13. Praćenje nastavnih sadržaja koji su vizuelni	
- skoro sve	5
- bilo problema	3
(Problemi su se javljali kod slepo-rođenih.)	
14. Oslobođanje nekih delova gradiva	
- fizičke kulture potpuno	5
- fizičke kulture delimično	3
- geometrije delimično	5
(Naglašavaju da su umesto vizuelnih dobijali alternativno teže zadatke.)	
15. Udžbenici u dostupnom formatu	
- roditelji čitali i snimali	8
- nekad čitali sestra, školski drugovi	5
- neke prepisivali na Brajevo pismo	6
- (u početku) otac ispisivao krupno crnim flomasterom	1
16. Informisanost roditelja	
- imali pomoć stručnjaka	4
- nisu imali ničiju pomoć	4
- pravili greške na ranim uzrastima	5
17. Podrška porodice	
- konkretna	8
- emocionalna	8
(čitali su im, sarađivali sa nastavnicima, imali pozitivan stav itd)	
18. Tehnička pomagala kod kuće	8
19. Praćenje i nabavka asistivne tehnologije za slepe	8
20. Pozitivni stavovi vršnjaka	8
21. Priprema druge dece i uzajamno upoznavanje	
- osmislila učiteljica	3
- osmislile razredne starešine	4
(Uglavnom kroz igru.)	
22. Pomoć školskih drugova u radu	8
(Naglašavaju da je pomoć bila uzajamna.)	
23. Druženje na školskim odmorima, izletima i van škole	8
(Na mlađim uzrastima neke majke išle na ekskurzije jer je učiteljicama tako bilo lakše, ali kasnije ne.)	
24. Sopstvene karakteristike i kvaliteti	
- ima dobro pamćenje i koncentraciju	6

- radoznao	7
- uporan	6
- energičan, aktivan ili dinamičan	5
- odgovoran	5
- optimista	4
- komunikativan	4
- ume sebe da zastupa i brani	3
- ima inicijativu	2
25. Podrška stručne službe škole	5
26. Oblici podrške od države	
- magnetofon ili reproduktor svakih 7 godina besplatno	8
- Brajeva pisaća mašina besplatno	8
27. Podrška od Saveza slepih	
- povremeno u papiru i kasetama	8
- povremeno finansijska	3
28. Uloga personalnog asistenta	
- mogli bi da skeniraju knjige	6
- mogao bi da mu čita	4
- mogao bi da ga dovodi i vraća iz škole	3
29. Prednosti obrazovanja u lokalnoj sredini	
- ne odvajáš se od porodice	8
- zajedno si sa drugovima iz komšiluka	8
- spremaš se za kompeticiju u životu	7
(Drago im je što su pohađali redovnu školu. Smatraju da je inkluzivno obrazovanje, generalno gledano, dobro za slepu decu.)	
30. Preporuke za inkluzivno obrazovanje	
- servisi za obuku samostalnom kretanju	8
- kursevi o specifičnostima dece sa oštećenjem vida za nastavnike	8
- bolja saradnja roditelj – stručnjak	6
- materijalna podrška države	6
- stručna podrška roditeljima i nastavnicima	5
- formiranje baze podataka o nastavnicima koji su imali slepo dete	3

UMESTO ZAKLJUČKA

USKLADENOST ŠKOLOVANJA SLEPIH U LOKALNOJ SREDINI SA PRINCIPIMA INKLUZIVNE FILOZOFIJE

Pogledajmo sada istraživačke podatke u svetlu principa iznetih u uvodnom delu rada da bismo odgovorili na pitanje postavljeno u trećem cilju istraživanja.

Razvojni princip - Očigledno je da su prema uspešnim slepim učenicima, sada uspešnim odraslim osobama, nastavnici i roditelji bili zahtevni, dok su u odnosu na neuspešne imali niska očekivanja. Mada ih niko nije uputio kako, tragali su za načinima i sredstvima prevazilaženja

teškoća nastalih usled nemogućnosti vizuelne imitacije i vizuelne kontrole.

Princip najmanje ograničavajuće alternative – Država još nije kreirala programe sa dodatnim sadržajima za slepe učenike u svrhu povećanja njihove samostalnosti.

Princip normalizacije i teorija valorizacije društvene uloge – Deca koja su tretirana kao problem bila su neuspešna u školi, i kao odrasli ljudi, a kod ispitanika koje smo procenili kao uspešne akcentat je bio na menjanju okruženja, ali nije stvoren sistem odgovarajuće društvene podrške posebnim obrazovnim potrebama slepe dece. Dostignuća savremene tehnologije pratili su zahvaljujući isključivo finansijskoj podršci porodice.

Princip uvažavanja i osetljivosti za raznovrsnost ljudskih karakteristika – Neki ispitanici su se tokom svog obrazovanja suočili sa diskriminacijom, zbog svoje slepoće, od strane nastavnika i vršnjaka. Oni su odustali od školovanja u svojoj lokalnoj sredini. Većina ispitanika je prihvaćena u školskoj sredini od prvog trenutka. Učitelji i razredne starešine su osmišljavale aktivnosti kojima su pripremili drugu decu da zauzmu pozitivne stavove prema svom školskom drugu.

Princip jednakosti u prilikama za učenje i razvoj – Okruženje neuspešnih nije činilo ništa da im stvori jednake uslove za učenje i razvoj. Kada su u pitanju uspešni u školi i u porodici su se maksimalno trudili da obezbede što veću jednakost, ali se to ne može reći i za državu. Na makro-planu se nije činilo ništa. Zato je glavni teret podnosila porodica i prosvetni radnici – entuzijasti.

Princip uvažavanja posebnih potreba – Ovaj princip uvažen je zahvaljujući razumevanju, empatiji i entuzijazmu većine nastavnika i kvaliteta onih slepih koji su umeli da artikulišu svoje potrebe i da se zalažu za njihovo ostvarenje.

LITERATURA

1. Cocks, E. (1998): *An Introduction To Intellectual Disability In Australia*. Australian Institute on Intellectual Disability, Canberra.
2. Dimčović, N. (1990): *Kognitivni razvoj dece oštećenog vida u svetlu Pijažeeve razvojne psihologije*, doktorska teza, Filozofski fakultet, Beograd.
3. Jablan, B. i Hanak, N. (2005): Iskustvo kao faktor promene stavova dece sa vidom prema slepoj deci (Prilog ideji inkluzivnog obrazovanja), *Istraživanja u defektologiji* 7, Defektološki fakultet, Beograd, str. 15-28
4. Kiš, Z. (2004): *Organizazione i individualne prepreke u zapošljavanju osoba sa posebnim potrebama*, magistarski rad, Filozofski fakultet, Beograd.
5. Popović, D. (1986): *Rani razvoj i prilagođavanje slepih*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
6. Popović, D. (1991): Razvoj, psihološke karakteristike i procena slepe dece, u: Hrnjica S. i sar. *Ometeno dete*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, str. 199-234
7. Rajović, V. (2004): *Psiho-socijalne determinante razvoja i učenja mentalno retardirane dece*, Institut za psihologiju, Beograd.

8. Rajović, V. i Stanimirović, D. (2006): Odgovornost prema profesiji i klijentu (u oblasti rada sa osobama sa posebnim potrebama), *Primenjena psihologija*, Niš, str. 205-218
9. Roux, M. (2007): Mitovi koji su uzrok isključivanja: obrazovanje iz perspektive kritičke teorije invaliditeta, *Sažeci radova*, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Zagreb.
10. Rosebeth, K. (2006): Attitudes and Policies in Achieving Equality in Access to Education for Learners with Visual Impairments, in: *Achieving Equality in Education: New Challenges and Strategies for Change*, 12th ICEVI World Conference, Kuala Lumpur, Part 08, paper Afr 028
11. Stanimirović, D. and Joksimović, B. (2006): Positive examples useful for system of Inclusive Education for persons with Visually Impairment, in: *Achieving Equality in Education: New Challenges and Strategies for Change*, 12th ICEVI World Conference, Kuala Lumpur, part 09, paper Eur 004
12. Vukajlović, B. (2004): *Inkluzivno obrazovanje – stavovi roditelja i nastavnika prema inkluzivnom obrazovanju*, IP Grafid, Banja Luka.
13. Wolfensberger, W. (1972): *The principle of normalisation in Human Services*, National Institute on Mental Retardation, Toronto, Canada.
14. Wolfensberger, V. and Thomas, S. (1983): *Passing: Program Analysis of Service System' implementation of normalization goals*, National Institute of Mental Retardation, Toronto, Canada.

THE PREDICTORS OF (UN)SUCCESS FOR BLIND PERSONS WHO HAVE BEEN ATTENDING SCHOOL IN THEIR LOCAL AREA

The introduction points out the principles which are the basic for changing the general understanding and practice in work with people with special needs. Then, there will be bring up for DISCUSSION essential characteristics of inclusive education and the advantages of children who have been attending school in their local area. It will be also mentioned that the inclusive education of blind child is not the place for education, it is the way of education – inclusion is not the aim, it is a process.

The information collected from the interview with 11 blind grownups, who have been attending school in their hometown, gave the contribution to answers on questions which are the predictors of their success/unsuccess and is their education in harmony with principles which are in basic of inclusive philosophy.

Key words: blind child, education in local area, inclusion